

Оксана Базилевська

Комунальний вищий навчальний заклад
«Дніпропетровський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
<https://orcid.org/0000-0002-8977-5456>

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО ТА ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглядається соціокультурна компетентність як складова громадянського та естетичного виховання учнів з особливими освітніми потребами. Розкривається феномен громадянського виховання та надається визначення соціокультурної компетентності. Наголошується на поєднанні громадянського та естетичного виховання як головної домінуючої національно-патріотичного виховання дітей та молоді у формуванні соціокультурної компетентності та ціннісного ставлення до суспільства, держави та самої себе; відчуття своєї належності до України, усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни; активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції, поваги до культурної спадщини.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, соціокультурний зміст, громадянськість, народність, культурні цінності, культурна спадщина, народне мистецтво.

Формуванню громадянськості присвятили свої дослідження багато сучасних вчених та вчених - просвітителів, одним з яких був Ж.-Ж. Руссо. Громадянство для вченого - це одна з основних чеснот людини, що живе в суспільстві і є членом держави. У своїй відомій статті, написаній для енциклопедії «Про політичну економію» Руссо писав: «Батьківщина не може існувати без свободи, свобода без добродітності, добродітність без громадян. У вас буде все, якщо ви виховате громадян» [6].

Основними пріоритетами виховної системи Ж.-Ж. Руссо були гуманізм, природовідповідність, свобода, індивідуальний підхід до виховання [7, с.230]. Він наголошував на необхідності існування морального суспільства у процесі громадянського виховання: «Громадянську природу людини формує соціальне середовище, але якщо суспільство аморальне й суперечить суспільній природі людини, то воно створює її» [2].

Значну роль у розвитку методологічних засад виховання громадянськості молоді належить українським мислителям, діяльність яких припадає на період просвітницького руху. І хоча Україна на той час перебувала в складі Російської імперії, представники української демократичної думки (О. Духнович, М. Костаров, П. Куліш, М. Пирогов, Г. Сковорода, Т. Шевченко, К. Ушинський та інші) виношували й наполегливо відстоювали ідею незалежності й самостійності України. Відповідно проблема виховання громадянськості молоді розглядалась ними в контексті національної гідності, свободи, патріотизму особистості, збереження рідної мови, поваги до історії, культурних надбань, традицій українського народу, його прагнення власної державності.

Особлива роль у розвитку ідеї виховання громадянськості належить Тарасу Шевченку. Хоча він і не залишив після себе наукових праць з проблем навчання та виховання, його поетичні і правові твори є свідченням глибокого знання

психології українського народу, побуту, вірувань, звичаїв, народного мистецтва, фольклору, виховних традицій. Все життя Кобзаря, вся його літературна спадщина - це грізне звинувачення самодержавства у злочинах проти українського народу, заклик до боротьби за незалежність і громадянські права.

Значне місце у розвитку теорії і практики виховання громадянськості займають праці К. Ушинського, який стверджував, «... як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ від серця людини і могутню опору для боротьби з його поганими природними особливостями» [10, с.89].

Провідне місце в його педагогічній спадщині посідає проблема народності, в основі якої лежить патріотизм, любов до своєї Батьківщини, рідної мови, віра у творчі сили свого народу і демократичні устремління у боротьбі за поліпшення його економічного, політичного і освітнього становища. К. Ушинський науково обґрунтував висновок про те, що громадянське виховання має будуватися на основі багатовікового досвіду народу, його традицій і виходити з його потреб. На думку вченого, найголовнішим педагогом є народ, що є оберегом мови, культури, релігії і звичаїв. «Почуття народності таке сильне у кожного, - писав К.Ушинський, - що в час загибелі всього благородного і святого воно гине останнім» [10, с.100].

Феномен громадянського виховання в Європейській педагогіці остаточно відокремився у самостійну виховну проблему на початку ХХ ст. Автором терміну «громадянське виховання» був видатний німецький педагог Г. Кершенштейнер [3, с.5]. Провідна ідея його творчості - формування державної свідомості особистості. Вчений вважав, що потрібно заплановано і послідовно виховувати в усіх, починаючи з дитинства, громадянськість і патріотизм, і кожен зобов'язаний підтримувати державу, в якій живе.

У вітчизняній педагогіці вперше до теми громадянського виховання звернувся В. Сухомлинський, педагогічні ідеї якого стали орієнтиром для створення ефективних технологій виховання громадянськості школярів й на сучасному етапі.

Г. Кершенштейнера та К. Ушинського об'єднувала суспільність думок і ідей щодо формування громадянських поглядів, любов до України, її мови, культури, історії.

Зокрема В. Антонович вважав, що соціальне життя формується згідно з провідною ідеєю народу, а також відповідно до рівня його свідомості, культури й освіти. Він був переконаний, що лише високий рівень освіти може сприяти найкращому втіленню провідної ідеї, інакше будь-які заходи будуть марними.

На думку відомого українця М. Драгоманова, школа, а саме українська школа, повинна була взяти на себе головні обов'язки щодо виховання громадянських поглядів дітей і молоді [1].

В. Лозова, Г. Троцько вказують: «Громадянське виховання - процес формування громадянськості як риси особистості, яка характеризується усвідомленням нею своїх прав і обов'язків у ставленні до держави, народу, законів, норм життя; турботою про благополуччя своєї країни, збереження людської цивілізації конкретними діями відповідно до власних переконань і цінностей» [5, с.108].

Академік АПН України О. Сухомлинська зазначає: «Громадянське виховання: спадщина і сучасність» виховання громадянських якостей - це емоційно-почуттєве прилучення дітей до різних форм знання, розуміння, діяльності й

поведінки, спрямованих на прояви громадянськості. До громадянських якостей належать: любов до свого народу, краю, вітчизни, толерантність, демократизм, громадянська свідомість, громадянська гідність, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність, громадянська мужність, громадянська діяльність, працелюбність, повага до законів держави, чужої думки тощо» [8, с.4].

Формування правової демократичної держави можливе лише на основі розвинутого громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської самосвідомості, моральної, правової культури громадян. К. Чорна в своїй роботі «Громадянське виховання - нагальна потреба України» зазначила: «Громадянське суспільство - одночасно і мета, і засіб громадянського виховання особистості» [11, с.3], «Громадянське виховання повинно стати серцевиною усієї діяльності школи як у процесі навчання, так і позакласній роботі» [11].

У своїй роботі «Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» І. Бех та К. Чорна зазначили: «В центрі системи громадянського виховання постала особистість дитини як найвища цінність» [11, с.5]. На їх думку, метою системи громадянського виховання зараз і на перспективу має бути виховання патріота України, який орієнтується на пріоритет національних цінностей при повазі до цінностей інших культур; прагне в розумних межах поєднати особисті інтереси з інтересами суспільства, держави й інших людей; здатний правильно обирати життєві цілі; розуміє демократію як реальне народовладдя.

Важливим документом громадянсько-патріотичного виховання є «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», де зазначається: «Громадянське виховання - це процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політико, юридично дієздатною та захищеною» [4, с.35].

Про це ж наголошував і В. Сухомлинський, який «справжню громадянськість бачив у моральній відповідальності за все, що робиться на рідній землі: непримиренність до недоліків, гаряче прагнення боротися за розквіт, велич і могутність Вітчизни» [9].

Громадянськість має на меті формування національно-патріотичної свідомості, а саме: особистішої ідентифікації зі своєю нацією, віри в духовні сили та майбутнє країни, волі до праці на користь народу; усвідомлення моральних та культурних цінностей; знання історії, звичаїв, обрядів, символіки як всієї країни так і її регіонального різноманіття. Громадянське виховання поєднується з естетичним вихованням, оскільки головною домінантою національно-патріотичного виховання дітей та молоді є формування соціокультурної компетентності та ціннісного ставлення до суспільства, держави та самої себе; відчуття своєї належності до України, усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни; активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції, поваги до культурної спадщини.

Громадянське виховання в українській школі передбачає залучення молодого покоління до творчої участі в рідній та загальнолюдській культурі, примноженні її досягнень. Звідси — необхідність удосконалення художньої освіти та естетичного виховання підрастаючих поколінь, розвиток почуття прекрасного.

Посилення виховної функції освіти, громадянськості, працелюбності, моральності, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини, сім'ї,

довкілля розглядається одним із стратегічних напрямів державної політики в галузі освіти.

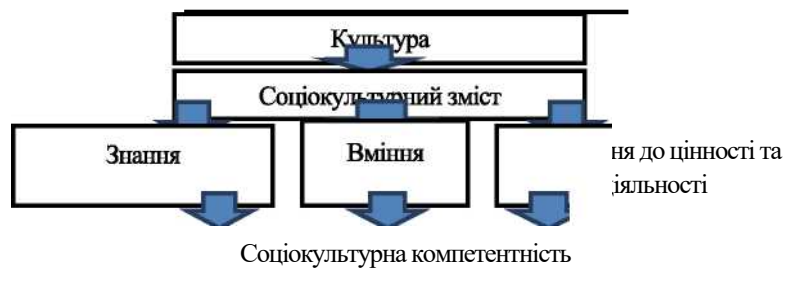
У цьому контексті заклади середньої освіти виконують роль фундаменту, на якому будується вся система громадянського виховання учнів, любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все, що закладається учням у цей період навчання і виховання, визначає в подальшому успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Набуті в школі особистісні якості, а також знання, вміння та ставлення значною мірою визначають особливості практичної, громадської та професійної діяльності дорослої людини.

Одне з найважливіших завдань сучасної системи освіти, як зазначають вчені, є формування потреби у красі та діяльності за законами краси - це ефективний засіб виховання естетичної культури, патріотичних почуттів, громадянської позиції особистості. Учні з особливими освітніми потребами повинні сприймати національні цінності через художню спадщину, в якій акумульовано емоційно-естетичний досвід поколінь.

Громадянське та естетичне виховання відбувається у процесі формування соціокультурної компетентності, яка визначаються цінностями суспільств. Пізнати цінності суспільства можливо через мистецтво, через особистісне ставлення до художніх творів. Через розвиток власного ставлення до цінностей формується суб'єктивність людини, спрямована на будь-які сприйняття проявів довкілля. Суб'єктивність виявляється як у репродуктивній діяльності (сприймати, аналізувати, переживати художні цінності), так і у продуктивній (творити).

Соціокультурна компетентність як мета навчання, що зумовлена соціокультурним змістом, є частиною системи навчання. Ця система має об'єкт навчання, об'єкт засвоєння та результат оволодіння знаннями. При цьому об'єктом навчання є культура, об'єктом засвоєння виступає соціокультурний зміст (знання, навички, вміння та ставлення до діяльності), а результатом оволодіння культурою - соціокультурна компетентність. Основні складові системи навчання можна представити у вигляді наступної схеми 1.

Соціокультурна компетентність - це здатність адекватно сприймати, усвідомлювати й інтерпретувати інформацію когнітивного поведінкового рівня емоційно-оцінювального громадянсько-культурного спрямування у процесі соціокультурного інтегрування на основі сформованих знань, умінь та відповідних цінностей.

Шляхи збагачення духовно-творчого потенціалу дитини з особливими освітніми потребами різноманітні, однак художньо-естетичне виховання в цьому процесі є головним. Воно тісно пов'язане з громадянським вихованням.

Та чи може існувати культура без національного коріння, без генетичної пам'яті, віками набутої духовної спадщини. Завжди традиційна народна культура в Україні відігравала роль національної. Тому збереження народної творчості як формоутворюючої основи етнокультури - одне з основних завдань сучасних українців.

На сучасному етапі історії України проблема розвитку і, передусім, збереження культури набуває особливого значення. Наша країна багата традиціями народного мистецтва, однак сьогодні питання збереження і відродження їх вкрай актуальне.

Знання свого родоводу, історії та культурних надбань предків необхідні не лише для духовного піднесення, а й для використання кращих традицій минулого у сучасній практиці.

Народне мистецтво уособлює гармонію існування людини та речей, дає змогу кожній людині індивідуалізувати свій побут, проявити свої естетичні вподобання, свій смак.

Впровадження народного мистецтва - невід'ємна складова збереження культури і традицій українського народу, пробудження національної свідомості, духовного розвитку особистості.

Проблема відродження традицій народного мистецтва актуальна в наш час. Опора на національне, рідне і близьке народне мистецтво допомагає молодому поколінню стати нащадками своєї культури, традицій з її яскравістю і багатогранністю.

У сьогоднішніх умовах, коли майже втрачено природний механізм передачі традицій народного мистецтва від покоління до покоління, залучення учнів з особливими освітніми потребами до занять народним мистецтвом надзвичайно важливе.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Драгоманов М.П. Вибране [«... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»] / [Упоряд. Та авт.. іст.-біогр. Нарису Р.Пріміт. Р.С.Мішука, В.С.Шандри]. - К.: Либідь, 1991. - 688 с

2. История философии в кратком изложении / [Владимир Соучек и др.]; пер. с нем. И.И.Богута. - М.: Мысль, 1991. - 592с.

3. Кершенштейнер Г. Що таке державно - громадянське виховання / Георг Кершенштейнер. - Раштат: Нові виховні шляхи, 1918. - 98с.

4. Концепція громадянського виховання особистості в у*10883* розвитку української державності // Джерело педагогічної майстерності. Громадянська освіта школярів / Науково-методичний журнал. Випуск № 1 (33). Ч. 1-2. - Харків: ХОНМІБО, 2005. - С 35-45.

5. Лозова В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. / В. Лозова, Г. Троцько. - 2-е вид. - Харків: ОВС, 2002. - 400 с

6. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения: В 2-х т. Т.2 / Под.ред. Г.Н.Джибладзе; Состав. А.Н. Джуринский. - М.: Педагогика. 1981. - 96 с.

7. Руссо Ж.-Ж., Й.Г. Песталоцци // Педагогическое наследие: Я.А. Каменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцци / сост. В.М. Кларин, А.И. Джуринский, - М., 1989. - С. 194 - 296.

8. Сухомлинська О. Громадянське виховання: спадщина і сучасність / О.Сухомлинська // Доба історичної та громадянської освіти: науково-методичний часопис. - 2005. - №2. - С 4 - 5.

9. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський. - К.: Рад. Школа, 1977. - Вибрані твори у 5-т. Т. 3. - С. 283-582.
10. Ушинський К.Д. Про народність у громадянському вихованні // Ушинський К.Д. Вибрані пед. Твори: у 2 т./ за ред. О.І. Пискунова. - К.: Рад. Школа, 1983. - Т.1. - С. 43 - 108.
11. Чорна К. Громадянське виховання - нагальна потреба України / КЛорна // Освіта України. - 2000. - № 51. - С. 30.

REFERENSES:

1. Drahoanov, M. P. (1991). *Vybrane («...mü zadum zlozhytu osherk istorii zevilizazii na Ukraini»)* [Selected works ("... my intention to reproduce the essay on the history of civilization in Ukraine"]. Kyiv: Lubid.
2. Souček, V. (1991). *Istoriia filosofii v kratkom izloženii* [Brief history of philosophy]. Moscow: Mysl.
3. Kershenshteiner, G. (1918). *Shcho take derzhavno-hromadianske vykhovannia* [What is state civic education]. Rashtat: Novi vykhovni shliakhy.
4. Konceptsiia hromadianskoho vykhovannia osobustosti v umovakh rozvytku ukrainiskoi derzhavnosti [Conception of civic education of the personality in the conditions of development of Ukrainian statehood]. (2005). In *Dzherelo pedahohishnoi maisternosti. Hromadianska osvita shkoliariv. Naukovo-Metodishniy zhurnal: Vol. 1 (33). Iss. 1-2* (pp. 35-45). Kharkiv: KhONMIBO.
5. Lozova, V., & Trotsko, H. (2002). *Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia* [Theoretical fundamentals of education]. (2nd ed.). Kharkiv: OVS.
6. Russo Zh.-Zh. (1981). *Pedagogicheskie sochineniia: Vol. 2* [Pedagogical works]. Moscow: Pedagogika.
7. Russo Zh.-Zh., & Pestalotsi I. G. [Russo J.-J., Pestalozzi J. H.]. (1989). V. M. Klarin, A. I. Dzhurinskiy (Eds.), *Pedagogicheskoe nasledie: Ya. A. Kamenskii, D. Lokk, Zh.-Zh. Russo, I. G. Pestalotsi* (pp. 194-296). Moscow.
8. Sukhomlynska, O. (2005). Hromadianske vykhovannia: spadshchyna i suchasnist [Civic education: Heritage and modernity]. *Doba Istorychnoi ta Hromadyanskyoi Osviti: Naukovo-Metodychnyi Chasopys*, 2, 4-5.
9. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Narodzhennia hromadianyna [Birth of a citizen]. In V. O. Sukhomlynskyi, *Vybrani tvory: Vol. 3* (pp. 283-582). Kyiv: Radianska shkola.
10. Ushynskyi, K. D. 1983. Pro narodnist u hromadianskomu vykhovanni [On nationality in civic education]. In K. D. Ushynskyi, *Vybrani pedahohichi tvorü: Vol. 1* (pp. 43-108). Kyiv: Radianska shkola.
11. Chorna, K. (2000). *Hromadianske vykhovannia - nahalna potreba Ukrainy* [Civic education - urgent need of Ukraine]. *Osvita Ukraini, SI*, 30.

Oksana Bazylevska. Socio-Cultural Competence as a Component of Civil and Aesthetic Education of Students with Special Educational Needs.

Sociocultural competence as constituent of civil and aesthetic education students with special educational needs a sociocultural competence as constituent of civil and aesthetic education of students is examined in the article.

The phenomenon of civil education opens up and determination of sociocultural competence is given. Combination of civil and aesthetic education is marked as by a main dominant national-patriotic education of children and young people in shaping socio-cultural competence and value attitude towards society, the state and itself; feeling of belonging to Ukraine, awareness of the unity of their own destiny with the destiny of their country; active in the form and moral in terms of a vital position, respect for cultural heritage.

Keywords: *sociocultural competence, sociocultural sense, citizenship, nationality, cultural values, cultural heritage folk art*